

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност доцент
по специалност: професионално направление 2.1. Филология, научна специалност
Български език, за нуждите на Секцията за българска лексикология и лексикография,
съгласно обявата в „Държавен вестник“ № бр. 36 от 03.05.2019 г.

с кандидат: **Надежда Спасова Костова**, д-р, гл.ас. в Института за български език
„Проф. Любомир Андрейчин“

Рецензент: Максим Иванов Стаменов, д.ф.н., проф. в Института за български език
„Проф. Любомир Андрейчин“.

Със заповед РД-09-22/01.07.2019 г. на директора на ИБЕ проф. Светла Коева съм
определен за рецензент по конкурса, обявен в „Държавен вестник“ № бр. 36 от
03.05.2019 г., единствен кандидат за който е гл. ас. д-р Надежда Спасова Костова.

Гл. ас. д-р Надежда Костова е била редовен докторант в ИБЕ през периода 2002-2005 г.
От 2005 г. е на работа в Секцията по българска лексикология и лексикография, където
последователно е проучвател, научен сътрудник II ст. и гл. асистент. През 2006 г.
защитава дисертация за научната и образователна степен „доктор“ на тема „Основни
глаголи за движение в българския език“. След защитата на дисертацията развива
активна дейност в секцията, в която работи, като публикува по теми, които имат
отношение към профила и задачите на Секцията.

1. Общо описание на представените материали – монографии, статии и доклади, учебници, речници и др.

Представените материали отговарят по наукометрични показатели на изискванията по чл. 1а, ал. 2 и минималните национални изисквания по чл. 54, ал. 1 от ППЗРАСРБ и на изискванията по чл. 2., ал. 4.3 от ППЗРАСРБ на БАН и по чл. 3, ал. 4, т. 3 от ППЗРАСРБ на ИБЕ. Кандидатката отчита според тези изисквания общо **705** т., което значително надвишава минималния изискуем праг за доцент в ИБЕ:

Хабилитационен труд „Глаголни неологизми в българския език“ (2018);

Съавторство в т. 14 и 15 на РБЕ с общо **812** стандартни страници, **1922** речникови статии.

1 статия в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация;

26 статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове, от които **4** в съавторство.

4 студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или в редактирани колективни томове.

16 участия в научни форуми.

Редактор на **1** речник и съставител на **2** колективни тома.

6 участия в създаването на електронни корпуси и ресурси.

2. Обща характеристика на научната, научно-приложната и педагогическа дейност на кандидата.

За процедурата кандидатката предлага разнообразна и съдържателна научна продукция. В хабилизационния си труд „Глаголни неологизми в българския език“ тя насочва своето внимание към глаголните неологизми, тъй като те за разлика от именните са сравнително по-слабо проучени и на тях са посветени малко на брой изследвания. Те са около 10% от неологизмите, включени в неологичните речници, но представляват неделима и важна част на иновационните процеси в лексиката и заслужават адекватно проучване, каквото предлага обсъжданата публикация. Специално внимание при това се отделя на семантичния пренос при глаголните неосемантизми. Емпиричен материал на изследването стават 1100 глаголни неологизма, от които 200 семантични неологизма. Трудът е оригинална самостоятелна разработка на авторката. В него са сумирани резултатите на систематичната ѝ работа по темата, по която тя има предходни публикации – студии и статии.

В Увода на работата се обсъжда характерът на иновационните процеси в лексикалната система на езика, представят се основните видове неологизми – лексикални, семантични и фразеологични. Дефинират се обектът, предметът, целите и задачите на изследването и източниците за ексцерпиране на емпиричен езиков материал.

В първа глава е представена появата на лексикалните глаголни неологизми в българския език, тъй както те са регистрирани в два речника на неологизмите на Секцията за българска лексикология и лексикография, които отразяват динамиката в това отношение през периода от края на ХХ и началото на ХХІ век. Представят се и се обсъждат в детайли трите основни начина за появата им – чрез словообразуване, чрез заемане и чрез вътрешносистемно развитие. Констатира се паралелното съществуване и конкуренция на нови глаголи с различни суфикси от една и съща произвеждаща основа. Посочва се, че голяма част от глаголните неологизми са мотивирани от нови имена за действие. Анализът, който се провежда, разкрива наличие на синоними, антоними и омоними. Основният принос на тази глава е в систематичното представяне на особеностите на глаголните неологизми и начините на тяхното интегриране в глаголната система на българския език.

Втора глава е посветена на анализ на моделите на вторична номинация при семантичните глаголни неологизми. Следвайки установената в Секцията в това отношение традиция (Е. Пернишка, С. Колковска), се обсъждат глаголните неосемантизми, получени в резултат на метафоризация и метонимизация (според модела на П. Пехливанова), като се стъпва на изследванията на метафората и метонимията в традицията на когнитивната лингвистика. С богат емпиричен материал се илюстрират механизмите на вторична номинация. Особено подходящо се оказва прилагането на теорията на Макс Блек (1954) за концептуалните метафори като формули, които разкриват взаимодействието на главния и спомагателния субект (но цитираният труд на Блек липсва в библиографията). Това е най-голямата глава в работата и основният нейн принос се състои в установяването на типовете семантичен пренос и моделите на вторична номинация при глаголните семантизми на базата на метафоричен и метонимичен пренос.

Следващите две глави са значително по-къси. В трета глава се предлага класификация на глаголните неологизми според сферата на употреба. В тази глава се прави класификация на глаголните неологизми с оглед на дистрибуцията им в следните сфери на употреба – компютри и информационни технологии, обществено-политическа сфера, икономика, битова сфера, музика и спорт. Това са и сферите, в които имаме най-голямо относително честота на поява на неологизми. Четвъртата глава е посветена на

приложен аспект на направеното изследване – обсъждане на принципите на лексикографско представяне на глаголните неологизми в неологичните речници на съвременния български език с оглед на възможностите на описателните, структурно-описателните и синонимни дефиниции. В Заключението се представят резултатите и изводите от изследването.

Теми от хабилитационния труд представляват съдържанието и на поредица от студии и статии на авторката, в които се обсъждат отделни групи от глаголни неологизми, както и различни аспекти от изследваната проблематика са разгледани в публикации № 16, 18, 19, 21, 24, 27, 29, 31, 32, 34, 7 (според Списъка на публикациите ѝ за процедурата).

Научно-приложната дейност на кандидатката е свързана с нейната работа в Секцията за българска лексикология и лексикография, където тя е участвала в работата по съставяне на т. 14 и 15 на РБЕ с общо 812 стандартни страници авторски текст, разпределен в 1922 речникови статии. Приносен характер има подробно разработената семантичната структура на многозначни думи като *път*¹ (18 значения) и *път*², *пътека* (10 значения), *пътеводител*¹ и *пътеводител*², *пътен* (13 значения), *пътник*, *пътувам* (7 значения), *пъхам*¹, *пъхам*, *пъшкам*, *пяна*, *пясък* (7 значения), *пясъчен*, *реплика*¹ и *реплика*², *рехав*, *рецепция*, *реч* (9 значения), *речен*, *решавам* (14 значения), и т.н. Богата фразеология е разгърната и представена при думите *път*¹, *път*², *пъхам*¹, *пъхам*, *пясък*, *разигравам*, *разделям*, *решето*, *риба*, *риза*, *ритам*, *ритвам* и др. Обобщени са значенията на представката *раз-* на базата на богат лексикален материал (в съавторство). Самостоятелно са разработени речникови статии за около 300 глагола с тази представка, като някои от тях са многозначни думи (напр. *разговарям*¹ и *разговарям*², *разголвам*, *разгонвам* и т.н.

Авторката продължава заниманията за с глаголите за движение в българския език и публикува на тази тема една студия и една статия. Значенията на глаголите за движение са анализирани чрез метода на компонентния анализ, теорията за валентността и принципа на падежа, като резултатите служат за проверка на класификацията. Установява се, че глаголите за движение се разделят на три групи – глаголи за движение в определена посока, глаголи за движение по определен път и глаголи за движение по определен начин.

Интерес представляват и трите публикации на Костова, които са на тема глаголи за общуване в българския език. В студията си „Проблеми на лексикографското представяне на някои глаголи за речева дейност в българския език“ (№ 5 в Списъка) тя представя резултатите от корпуснобазирано изследване на глаголите *говоря* и *казвам*, които означават речева дейност. Целта на изследването е да покаже как използването на корпусите може да доведе до решаване на много лексикографски проблеми. Резултатите от корпуснобазираното изследване са сравнени със съответните речникови статии в многотомния тълковен „Речник на българския език“.

Най-значителна е научната продукция на тема нови глаголи и глаголи с нови значения. Тук са включени общо 11 студии и статии. Основополагаща е статията „Наблюдения върху нови глаголи и отглаголни съществителни в българския език“ (2012), която се превръща в основа на хабилитационния ѝ труд.

Вниманието на кандидатката привличат и новите имена за действия. От четирите публикации на тази тема изпъква студията „Новите имена за действия в българския език и тяхното лексикографско представяне“ (№ 6). В нея са разгледани новите съществителни имена в българския език, които се използват за означаване на нови действия и процеси. Материалът е ексцерпиран от *Речника на новите думи в български език* (2010). Използвани са данни за честотата на съществителните от БНК. Установява се, че най-голямата група от нови имена за действия са образувани със

суфикс *-не*. Констатира се, че повечето от тях са семантично и словообразователно свързани с нови глаголи. Някои от неологизмите със суфикс *-не* са много по-употребими от глаголите. Друга голяма група от нови имена, маркиращи действия, са образувани със суфикс *-ция*. Трета група от нови имена за действия са заетите от английски съществителни, завършващи на *-инг*.

Д-р Костова има и публикации, които са посветени на отделни въпроси от лексикологията и терминологията (1 статия), фразеологията и фразеографията (3 статии със съавтори) и 6 статии, посветени на отделни въпроси (1 от тях в съавторство).

Кандидатката има и преподавателска дейност в периода 2014-2017 г. в СУ, където е провела курс по фонетика и лексикология, както и един курс по „Инфолекс“ – пътеводител в българските електронни речници.

3. Участие в научни проекти и ръководството на проекти (национални и международни).

3 участия в национални научни или образователни проекти.

1 ръководство и 3 участия в международни научни или образователни проекти.

8 участия в други проекти.

Освен в плановия проект на Секцията, който е свързан със създаването на РБЕ, тя регистрира участия в още 11 други проекта, които са по линията на субсидията на БАН, на ФНИ, на Европейския социален фонд и по линията на ЕБР, като в съществена част от тях работата се състои в разработването на електронни корпуси и ресурси и интегриране на нови практики и знания в обучението по компютърна лингвистика. От тематичното и съдържателно покритие на проектите се вижда, че д-р Костова е придобила разнообразен спектър от компетентности, което я прави твърде полезна в работата на звеното, в рамките на което тя работи.

4. Основни научни и научно-приложни приноси (за всеки принос се посочва къде се съдържа, съдържателно да се анализират научните постижения на кандидата, като се заяви ясно какъв е характерът на научните приноси).

На първо място сред приносите на кандидатката трябва да се посочи осъществяването на първото цялостно и задълбочено изследване на неологизационните процеси в глаголната лексика в края на ХХ и началото на ХХІ век в монографията ѝ „Глаголни неологизми в българския език“ (2018), представена като хабилитационен труд. Обект на изследването са глаголните неологизми, които са два вида: лексикални неологизми (новите глаголи) и семантични неологизми или неосемантизми (новите значения на познати глаголи). Установени са езиковите процеси, в резултат на които се появяват глаголните неологизми. Анализирани са системните отношения, които глаголните неологизми установяват при интегрирането си в езиковата система.

На второ място трябва да се изтъкне създаването на оригинален метод за описване на метафоричните глаголни значения (също в хабилитационния труд). Той включва три компонента: концептуална метафора, която обуславя метафоризацията; мотивационен признак, въз основа на който се извършва преносът; и промяна на субекта, обекта или адюнкта на действието. Установени са моделите на метафоричен и метонимичен пренос при глаголните неосемантизми, като са открити най-продуктивните модели.

Кандидатката е посветила значителни усилия на анализа на семантичните отношения между значенията на новите глаголи и новите значения на познати глаголи в българския език. Тя установява, че лексикални и семантични глаголните неологизми с

еднаква семантика са в конкуренция и се използват като паралелни единици в компютърната сфера (в статии № 16, 29, 1 според Списъка на нейните публикации).

За първи път у нас д-р Костова осъществява класификация на глаголните неологизми според сферата на употребата им (в № 16; тезата е доразвита в № 18, 24, 31, 34, 7, 1). Тук тя също установява, че най-голям е броят на глаголните неологизми в компютърната сфера. По тази линия върви и приносът ѝ по отношение на проучването на семантичните и словообразователни отношения между глаголните неологизми и съответните им именни неологизми (в № 6, 29, 30, 34, 1). На тази основа се стига до извода, че голяма част от глаголните неологизми са мотивирани от именни неологизми: от нови имена за действия със суфикси *-не* и *-ция*, от заети съществителни имена без суфикс или заемки, завършващи на *-инг*. Доказателство за обратната мотивация на някои от глаголните неологизми е тяхната вторична поява в езиковата система.

С приносно значение е постановката, че двата неологични речника от 2001 г. и от 2010 г. отразяват два периода в появата на неологизмите (в № 24, 29, 1). В Речника на новите думи и значения от 2001 г. е представен по-ранен период, в който глаголните неологизми още не са възникнали или не са се утвърдили в българския език. За този период е характерно използването на лексикални или семантични неологизми, които са съществителни и прилагателни имена. В Речника на новите думи от 2010 г. вече откриваме допреди липсващите глаголни неологизми. Така съпоставката между двата неологични речника, както и съпоставката между неологичните речници и съвременното състояние на неологичната лексика служат за доказване на вторичната поява на някои глаголни неологизми. В някои случаи се установява и почти едновременната поява на глаголни и именни неологизми.

Приносно е лексикографското представяне на глаголните неологизми в неологичните речници, което се разглежда в публикации № 31, 7, 1. В тях се извеждат принципите за избор на съответния тип дефиниция. С описателни дефиниции се представят неологизми с висока фреквентност, многозначни неологизми, повечето неосемантизми и др. Структурно-описателни дефиниции се използват при дефиниране на нови глаголи, образувани от именни неологизми с по-висока честота, както и при нови глаголи с обратна мотивираност. Синонимни дефиниции се използват при неологизми с по-ниска честота, а също така и при нежелателни неологизми. По този начин лексикографското представяне се стреми да отрази по адекватен начин посоката на мотивираност, системните връзки, стилистичната маркираност и приемливостта на глаголните неологизми.

Принос представлява прилагането на корпуснобазиран подход при изследване на семантиката на някои лексеми в публикации № 5, 17, 25. Изтъква се, че този подход позволява изчерпателно и подробно анализиране на значенията на думите на базата на най-често срещаните съчетания с тях. Корпуснобазираният подход, използван заедно с традиционните лексикографски методи и подходи, може да допринесе за улесняване и оптимизиране на лексикографската дейност.

Кандидатката за първи път в специализираната литература обсъжда засилената употреба на лексеми с префикс *не-* (в № 33). За целта са анализирани прилагателни и съществителни имена с този префикс, които се използват като термини и терминоелементи в различни области.

5. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранна литература (по негови данни):

Брой цитати: 17.

Вид на цитатите:

- 2 цитирания или рецензии в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация или в монографии и колективни томове.
- 10 цитирания в монографии и колективни томове с научно рецензиране.
- 5 цитирания или рецензии в нереферирани списания с научно рецензиране.

6. Критични бележки на рецензента по представените трудове.

В първото изречение на Увода на хабилитационния си труд д-р Костова посочва като факт от теорията на лексикологията твърдението на проф. Т. Бояджиев (1986, 110), че в течение на 10-15 години 25% от лексиката в езика се променя. В такъв случай би следвало да се очаква, че 50% от лексикалният фонд на българския език се е обновил за последните до 30 г., т.е. след 1989 г. Може ли да е правдоподобно подобно твърдение – половината от думите в езика ни да са нови и/или обновени за такъв времеви интервал? Смятам, че първо трябва да се уточни за какви промени и обновяване става въпрос – между думи, които навлизат за първи път в езика ни („компютър“ след появата на компютрите), думи, които заменят други думи или изрази („екшън план“ на мястото на „план за действие“ в брюкселския новогovor на българския език), и съществуващи думи, които развиват нови значения. Не смятам, че навлизането на нови думи чрез заемане е в повечето случаи въпрос за обновяване/подмяна, а за обогатяване/добавяне в лексикалният фонд на езика; същото е валидно и за новите значения на съществуващи думи в езика. В такъв случай, ако приемем, че лексикалният фонд през 1989 г. е бил 100%, то промяната към днешна дата би могла да бъде 50 процента на базата примерно на 128% наличност към 2019 г., което включва отпаднали думи (тези например за социалистическия начин на живот), подменени с думи за капиталистическия начин на живот, плюс нови думи, свързани с интернационализацията на лексиката и възхода на технологиите, и развиването на нови значения на налични думи.

Интересно и спорно е тълкуването на мотивацията за появата на „модата“ с каузативните *усмихвам* и *страхувам*, предложено от авторката. Тя я идентифицира с оглед на принципа на езиковата икономия, според която *карам те да се усмихваш* е заменено от *усмихвам те* (Костова 2018, 47). Не е ясно обаче доколко тази „езикова мода“ ще се закрепва трайно в употреба, тъй като в езика (и не само в българския) действат определени ограничения за формиране на каузативни глаголи за психични състояния. Това се отнася на първо място за базовите/непроизводните глаголи за такива състояния. Още повече че имаме пълноценното каузативно *плаша*, което причинява *страхувам се*, ако говорим за междуличностно взаимодействие. Действието обаче на езиковата икономия става твърде подходящо, дори неизбежно при производни глаголи, тъй като *ощастливявам* (при липса на **щастливя* и **щастливявам*) е явно по-икономично от *правя някого щастлив* и още повече от *карам някого да се почувства щастлив*. С други думи, взаимовръзката и взаимодействието между преходност, вид и каузативност при глаголите заслужава самостоятелно изследване на база неологизация на лексиката. *Усмихвам/усмихна* има по-добър шанс да бъде приета в узуса, тъй като е производен глагол, но не изглежда подобен шанс да е налице за базовия **смея*, който също като *страхувам* е налице само в несвършен вид.

Във връзка с обсъждането на каузативността бих отправил препоръка кандидатката да се ориентира и да ползва по-широк кръг от източници. В библиографията към нейните трудове рядко се появяват автори и публикации на чужди езици (освен руски). Хубаво е да се поддържа собствената традиция, но добрата библиографска осведоменост какво става на други места само може да помогне при търсенето на решения на конкретни лексикологически и лексикографски проблеми.

На с. 59 се посочва, че няма налице глагол *джобя* на базата на наличието на привидно отглаголното съществително *джобене*. *Джобя/преджобя/преджобвам* „пребърквам джобовете на някого с цел на открива нещо, най-вече нещо уличаващо го“ съм срещал в употреба по времето, когато бях ученик. Т.е. ако сега не се открива в налични корпуси, при негова поява ще трябва да говорим за връщане в употреба на остаряла дума, а не за неологизъм.

На с. 63 се посочва, че *брандирам*, *мониторирам*, *троля* са на базата на заемане от английски от имена. И трите думи обаче в английски могат да функционират и като имена, и като глаголи (*to brand*, *to monitor*, *to troll*), така че подлежи на доказване в каква своя функция са били заети и доколко тяхната двойствена природа в английски не е спомогнала за появата на глаголи в български не на основата на отглаголни съществителни на *-ing* в английски. Произход откъм *branding* от английска страна е най-сигурно за *брандирам*, подходящо за брюкселския новогovor е *мониторирам* от *monitoring*, но и от *to monitor*; съмнително е за *троля*. За доказателства трябва да се проверява в паралелни текстове/преводи на двата езика.

7. Заключение

В резултат на запознаването ми с предложените материали по процедурата смятам, че оценяваната кандидатура отговаря на всички изисквания на ЗРАСРБ, на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Българската академия на науките, на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Убедено препоръчвам на Научния съвет на ИБЕ да избере гл. **ас. д-р Надежда Спасова Костова** на академичната длъжност **доцент** по професионално направление 2.1. Филология, специалност Български език. Ще гласувам положително за това на заключителното заседание на НЖ.

Дата: 27.08.2019 г.

Рецензент:

 (подпис)